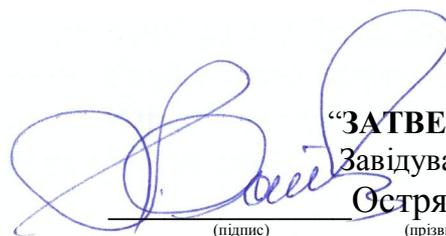

Національний університет "Чернігівський колегіум" імені Т.Г. Шевченка

Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін
імені О. М. Лазаревського

Кафедра історії України, археології та краєзнавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Завідувач кафедри
Острянко А.М.
(прізвище та ініціали)

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРИЧНОГО ПІЗНАННЯ

(назва навчальної дисципліни)

Освітня програма Історія та археологія
(назва освітньої програми для обов’язкових дисциплін)

2025 – 2026 навчальний рік

Робочу програму розглянуто та схвалено на засіданні кафедри історії України, археології та краєзнавства

(назва кафедри)

Протокол № 1 від “29” серпня 2025 року.

Розробники: Острянко А.М., кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії України, археології та краєзнавства

(вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)

Мова навчання – українська.

Мета навчальної дисципліни

Викладання цієї дисципліни має на меті ознайомити студентів з основними теоретико-методологічними проблемами сучасної історичної науки, зокрема джерельною основою творчості істориків, а також забезпечити формування необхідних дослідницьких компетенцій в роботі з джерельною базою історичної науки, формуванні та використанні джерельної бази дослідження, а також способів інтерпретації джерельної інформації та презентації історичного нарративу.

Завдання курсу полягає в з'ясуванні основних етапів становлення історичного джерелознавства як технології історичного дослідження, виявленні евристичних можливостей міждисциплінарних методів в рамках застосування сучасних методологічних підходів до історичних досліджень, а також оволодіння студентами техніками представлення джерелознавчого аналізу в історичних дослідженнях.

Обсяг дисципліни

	Денна форма	Заочна форма
Кількість кредитів ECTS	3	
Кількість годин:		
- лекції	16	
- практичні / семінарські	14	
- лабораторні		
- індивідуальні завдання		
- самостійна робота студента	60	

Статус навчальної дисципліни нормативна

Передумови для вивчення дисципліни засвоєння здобувачами вищої освіти курсів «Історія України» та «Спеціальні історичні дисципліни».

Очікувані результати навчання

Вивчення дисципліни «Методологія історичного пізнання» формує здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної діяльності або у процесі викладання, що передбачає застосування конкретних теорій та методів історичного дослідження, володіння загальною та спеціальною методологією наукового пізнання, застосування здобутих знань у практичній діяльності, здатність до освоєння і системного аналізу через наукове сприйняття і критичне осмислення нових знань в предметній та міжпредметних галузях, здатність до самовдосконалення, адаптації та дії в нових ситуаціях, креативність, навички використання інформаційних і комунікаційних технологій для пошуку, аналізу та систематизації результатів досліджень, здатність до самовдосконалення у професійній сфері протягом життя, відповідальність за проведення науково-дослідної діяльності в галузі історії.

У процесі вивчення дисципліни передбачається формування у студентів наступних *компетентностей*:

ЗК01. Здатність до абстрактного та критичного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК02. Здатність до автономної роботи, самоосвіти, відповідальної індивідуальної, командної та проєктної роботи.

ЗК03. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК08. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

СК01. Здатність виявляти та досліджувати історичні й археологічні джерела різних видів, аналізувати наукові тексти, узагальнювати інформацію.

СК02. Здатність здійснювати історичні й археологічні дослідження з визначеної тематики, в тому числі використовуючи методологічний інструментарій інших гуманітарних і соціальних наук.

СК03. Здатність презентувати та обговорювати результати досліджень і професійної діяльності у сфері історії та археології.

СК04. Здатність виявляти специфіку в підходах до вирішення проблем в галузі історії та археології представників різних наукових напрямів та шкіл, критично осмислювати новітні досягнення історичної науки.

СК06. Здатність здійснювати експертний аналіз в предметній області.

СК09. Здатність використовувати сучасні цифрові інструменти і технології для проведення досліджень та професійної діяльності у сфері історії та археології.

Навчальна дисципліна сприятиме досягненню таких **програмних результатів навчання**:

ПР01. Аналізувати теоретичні та методологічні проблеми сучасної історичної науки, критично оцінювати стан проблеми та результати останніх досліджень.

ПР02. Здійснювати рецензування, коментування, анотації наукових, науково-популярних, освітніх та публіцистичних текстів, які стосуються питань історії та археології.

ПР06. Здійснювати експертизу пам'яток історії, археології та культури з метою їх охорони та можливого подальшого використання.

ПР08. Розширювати актуалізовану джерельну базу за рахунок введення до наукового обігу архівних джерел, опрацювання фондів музеїв, участі у наукових й археологічних експедиціях тощо.

Структура навчальної дисципліни «Методологія історичного пізнання»

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	с	лаб.	інд.	с. р.		л	с	лаб.	інд.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Тема 1. Історія як методологічна проблема	16	2	2			12						
Тема 2. Донауковий етап	14	2				12						

розвитку пізнання історії												
Тема 3. Методологічні проблеми “віку історії”	20	4	4			12						
Тема 4. Теорія історії ХХ ст.	20	4	4			12						
Тема 5. Методологія історії ХХІ ст.	20	4	4			12						
Усього годин	90	16	14			60						

Тематичний план

Вступ

Історія як методологічна проблема. Наукові знання як головна мета історичного пізнання. “Історіософія”, “філософія історії”, “історична соціологія” та “методологія історії” як основні напрямки вивчення теоретичної історії.

Структура предмету методології історії: об’єктивна, суб’єктивна та об’єктивно-суб’єктивна методології. Складові методології історії – об’єкт, суб’єкт, предмет, методи, історичне знання, історична свідомість, історичний процес.

Гене́за методологічних проблем історії

Греко-римська цивілізація і перші уявлення про способи писання історії. Концепції історії Геродота та Фукідида. Внесок істориків давнього Риму у історіографію (Полібій, Тит Лівій, Тацит, Светоній). Методологічна парадигма історії середньовіччя. Провіденціоналізм як основа світогляду середньовічної людини і фаталізму в історії. Містико-релігійні основи тлумачення історії як прогресу і розвитку. Проблеми кінця історії у середньовічній парадигмі історичного. Подолання середньовічного провіденціоналізму в епоху Відродження. Гуманізм. Раціоналізм Ф.Бекона, Р.Декарта та Б.Спінози. Епоха Просвітництва і початки наукової історії. Перші спроби встановлення закономірностей історичного розвитку. Дж. Віко. Концепція історії французьких просвітників (Монтескьє, Вольтер, А.Тюрго, Ж.Кондорсе). Культурно-орієнтована філософія історії Й.Гердера. Теоретичні засади романтизму та його різновиди – консервативний, ліберальний, демократичний і радикальний. Англійський романтизм (Т.Маколей, Т.Карлайль). Французький романтизм (Ж. де Местр, О.Тьєррі, Ф.Гізо, Ж.Мішле). Особливості німецького романтизму (Ф.Савіньї, К.Ейхгорн, Л.Ранке). Німецька класична філософія і обґрунтування філософії історії. Гегель і початки філософії історії. Позитивістська філософія історії (О.Конт, Г.Спенсер, Ш.Ланглюа, Ш.Сеньобос). Проблема наукової об’єктивності в історії. Історичні факти та їх специфіка. Проблема початку і кінця історії. Історична соціологія К.Маркса. Марксизм і історія. Й.Дройзен і початки методології історії. Методологічна дискусія початку ХХ ст. К.Лампрехт. Криза позитивізму. Неокантіанський виклик в науці (В.Дільтей, В.Віндельбанд,

Г.Ріккерт). Школа “Анналів” і перехід до “нової історичної науки” (М.Блок, Л.Февр, Ф.Бродель). Культурологічний підхід до вивчення історії. Соціологічна історія (М.Вебер). Абсолютний історизм Б.Кроче. Р.Колінгвуд та його “ідея історії”. Неопозитивізм і початок нової філософії історії (К.Поппер і К.Гемпель). Цивілізаційний підхід до вивчення історії (О.Шпенглер, А.Тойнбі). Неокантіанська традиція в історії (С.Кьєркегор, А.Бергсон, Е.Гуссерль). Герменевтика Х.Г.Гадамера. Філософія історії людини (М.Гадамер, К.Ясперс). екзистенційна методологія історії (Ж.-П.Сартр, А.Камю). “Лінгвістичний поворот” і історичне знання (Ж.Дерріда, Ж.Ф.Ліотар). Постмодернізм та історичне пізнання. Методологія постмодернізму як культурологічна інтерпретація історії. “Нова наукова історія”. Криза науково-технічної раціональності та образ історії.

Особливості розвитку філософії історії в Російській імперії у ХІХ - на початку ХХ ст. Історичні школи в Україні та їх вплив на формування історичного мислення. Сучасний стан та перспективи розвитку методологічних проблем історії.

Основні поняття та категорії історичного процесу та історичного пізнання

Історичний процес і процес історичного пізнання – дві важливі сторони наукового розуміння історії. Історичне пізнання та його особливості. Історичне пізнання та його тлумачення в різних філософських парадигмах. Місце історичного пізнання в системі наукових досліджень. Питання можливості пізнання минулого, теперішнього і майбутнього у світовій та українській філософії історії. Інформаційний вибух і історичне пізнання. Історична реальність як предмет науки. Історичний процес. Принцип історизму. Функції історичного пізнання: національна легенда; реставрація і підтримка соціальної пам’яті; усталення соціуму; патріотизм; актуалізація професійної творчості; повчальність; добро і всесвітнє зло.

Історичний час та його виміри. Історичне та неісторичне. Історичне як визначене суще. Неісторичне як не суще. Буття та Ніщо. Умовність історичного. Хронологія як методологічне питання. Методи виміру часу та їх вплив на сприйняття та інтерпретацію подій.

Історична реальність та історичний простір. Основні просторові визначення історичної реальності. Історична карта і панорамність історичного знання. Історичний факт та історичне джерело. Історична пам’ять, свідомість, мислення.

Проблема істини в історії. Історичний міф як провідна ідея історіописання і історичного буття. Істина як ситуація історичної реальності. Історична правда та історична оцінка.

Форми та методи контролю навчальних досягнень

Поточний контроль: опитування, розв’язання практичних ситуацій.

Підсумковий контроль: залік.

Розподіл балів за темами:

Поточне оцінювання та самостійна робота							Самостійна робота	Сума
ЗМ 1			ЗМ 2	ЗМ 3			30	100
Т. 1	Т 2	Т. 3	Т 4	Т. 5	Т 6	Т. 7		
10	10	10	10	10	10	10		

Критерії оцінювання результатів навчання

- а) робота на семінарському занятті** до 10 балів
- б) підсумковий контроль** до 25 балів

Відповідь на семінарському занятті являє собою повідомлення з питання винесеного на обговорення. Цей виступ повинен бути чітко структурований і містити основні результати наукового вивчення проблеми, аргументи з приводу існуючих концептуальних підходів до питання, що вивчається, а також власне бачення доповідачем обговорюваної проблеми у вигляді висновків. Доповідь не повинна тривати більше 10 хвилин. При оцінюванні виступу на семінарському занятті перевага надається самостійним (без використання конспекту) відповідям, які демонструють вільне володіння студентом навчальним матеріалом. Обов'язковим є використання історичних джерел під час відповіді на питання семінару (цитування, демонстрація, тощо). При цьому допускається використання ксерокопій текстів джерел, репродукцій зображальних джерел, муляжів речових пам'яток, відео- та аудіозаписів, тощо. Відповіді, що спираються виключно на здобутки історіографії у вивченні різних джерельних комплексів, не можуть бути оцінені максимальною оцінкою, як і відповіді, що являють собою відтворення інформації про джерело або про джерельні комплекси без належного аналізу специфіки створення, з'ясування авторства, інформаційної цінності, особливостей методики їхнього опрацювання.

Студенти можуть ставити **питання** в ході обговорення проблем семінарського заняття. Питання також дозволяють виявити ступінь готовності студента до розгляду, винесених на семінарське заняття, питань, тому до уваги береться передусім якість питань. Ті з них, які провокують дискусію, актуалізують нові аспекти обговорюваної проблеми, створюють проблемні ситуації можуть бути оцінені високим балом, на відміну від питань репродуктивного характеру. При оцінюванні питань студентів їхня кількість принципового значення не має.

Рецензування відповіді на семінарському занятті передбачає визначення рівня виступу з питання семінарського заняття. З позицій власного розуміння питання студент повинен оцінити рівень знань свого колеги, вказавши на здобутки та недоліки у відповіді. Рецензія повинна враховувати самостійність суджень доповідача, їх адекватність рівню розвитку історичної науки, здатність аргументовано відстоювати свою точку зору в дискусії.

Доповнення на семінарському занятті передбачає стислий виступ (повідомлення) у розвиток положень, висловлених доповідачем. Доповнення не повинно повторювати аргументацію та фактичний матеріал доповідача. Цінність доповнення полягає у приверненні уваги до тих аспектів обговорюваного питання, які не знайшли висвітлення у виступі доповідача. При оцінюванні доповнень студентів їх кількість значення не має.

Тестування застосовується для з'ясування рівня ознайомлення здобувачів освіти з джерелами, які пропонується опрацювати до семінарських занять. Частина балів, відведених для оцінювання роботи на семінарському занятті, виділяється для оцінки тесту.

Самостійна робота передбачає опрацювання проблем, винесених на позааудиторне вивчення. Оцінювання якості самостійної роботи здійснюється в ході написання контрольних робіт з питань, запропонованих для самостійного опрацювання.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проєкту), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
83 – 89	B	добре	
75 – 82	C		
68 – 74	D	задовільно	
60 – 67	E		
35 – 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

A (Відмінно)	90 – 100	Видатна робота з мінімальними помилками
B (Дуже добре)	83 – 89	Вище середнього стандарту, але з деякими незначними помилками
C (Добре)	75 – 82	В цілому гарна робота, але з помітними помилками
D (Задовільно)	68 – 74	Пристойно, але зі значними помилками
E (Достатньо)	60 – 67	Задовольняє мінімальні вимоги
FX (Незадовільно)	35 – 59	Необхідно виконати певну додаткову роботу для успішного складання (доопрацювати)

F (Незадовільно)	0 – 34	Необхідна значна подальша робота (повторний курс навчання з дисципліни)
------------------	--------	---

Перелік питань, що виносяться на самостійне опрацювання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1		
2		
	Разом	50

Основна література

1. Зашкільняк Л.О. Вступ до методології історії. Львів, 1996. 95 с.
2. Зашкільняк Л.О. Методологія історії: від давнини до сучасності. Львів, 1999. 226 с.
3. Лях С. Р. Методологія історії: класика і практика : навчальний посібник. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 130 с.

Допоміжна література

1. Калакура Я. Методологія історіографічного дослідження: наук.-метод. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 319 с.
2. Бондаренко Г. В. Теорія та методологія історії. Програма й тестові завдання, основи курсу, словник понять і категорій : навч. посіб. Луцьк : Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 196 с.
3. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ : Критика, 2007. 375 с.
4. Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика. Дослідження з теорії знання про минуле / [пер. В. Склокін]. Київ : Ніка-Центр, 2012. 264 с.
5. Національна та історична пам'ять : словник ключових термінів / [кер. авт. кол. А. М. Киридон]. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. 436 с.
6. Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію: Таємниці історичної нарації. Київ : Вид-во «К.І.С.», 2012. 400 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

www.history.org.ua
www.litopys.org.ua
www.history.univ.kiev.ua/ukrbooks
www.myslenedrevo.com.ua
www.vostlit.info
<https://chtyvo.org.ua/>
<https://diasporiana.org.ua/>